

Perspektivskift som nye demokratiske begyndelser

Lau, Charlotte Bech; Sattrup, Lise

Published in:
Forskning og Forandring

DOI:
[10.23865/fof.v1.989](https://doi.org/10.23865/fof.v1.989)

Publication date:
2018

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Lau, C. B., & Sattrup, L. (2018). Perspektivskift som nye demokratiske begyndelser. *Forskning og Forandring*, 1(1), 101-121. <https://doi.org/10.23865/fof.v1.989>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Perspektivskift som nye demokratiske begyndelser

Author: Charlotte Bech Lau¹ & Lise Sattrup²

Affiliation: ¹Center for sundhedsfremmeforskning, Roskilde Universitet; ²Didaktik (Materiel Kultur), Århus Universitet.

Contact corresponding author: Charlotte Bech Lau: cblau@ruc.dk

Resumé

Artiklens ærinde er – på baggrund af to forskningsprojekter – at diskutere, hvordan aktionsforskning kan bidrage til demokratisk praksisforandring, og hvilken karakter forandringer har, når målet er demokrati. I en tid, der er kendetegnet ved store forandringer, får aktionsforskningens ønske om praksisforandring en anden karakter, hvilket peger på vigtigheden i at stoppe op og skifte perspektiv. Artiklen diskuterer, hvordan man ved at skifte perspektiv sammen med praksis kan bidrage til demokratiske praksisforandringer.

Det teoretiske afsæt er kritisk-utopisk aktionsforskning, der tager udgangspunkt i, at praksisforandringer har afsæt i hverdagslivet (bottom up). Dette kombineres med en radikal forståelse af demokrati hentet fra Rancière, som betoner, at frigørelse ikke er noget, vi kan gøre for andre, men noget, der sker ud fra en antagelse om lighed. Pointen er herved at rejse en kritik af de demokratiforståelser, der er orienterede imod at lære andre at deltage, da de bygger på en antagelse om, at nogen ikke kan deltage.

Omdrejningspunktet for diskussionen er to forskningsprojekter, hvor vi har arbejdet med henholdsvis børns deltagelse på kunstmuseer og unges deltagelse i kommunale sundhedsfremmeinitiativer. Gennem to eksempler udfolder artiklen, hvordan de metodologiske valg anvendt i de empiriske processer bidrager til at belyse og skabe demokratisk praksisforandring.

©2018 Charlotte Bech Lau & Lise Sattrup. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), allowing third parties to share their work (copy, distribute, transmit) and to adapt it, under the condition that the authors are given credit, that the work is not used for commercial purposes, and that in the event of reuse or distribution, the terms of this license are made clear.

Citation: Lau, C. B. & Sattrup (2018). Perspektivskift som nye demokratiske begyndelser. *Forskning og Forandring*, 1(1), 101–121. <https://doi.org/10.23865/fof.v1.989>

Søgeord

Aktionsforskning, demokrati, perspektivskift, praksisforandring

Abstract

The purpose of this article is to discuss how action research can contribute to a more democratic practice, and what the nature of the changes is when the goal is democracy. In a time characterized by many changes in society, the desire of action research for democratic changes in practice differs from the changes that tend to be implemented in practice. We argue that this points to the importance of pausing to reflect and changing perspective. The article discusses how changing perspective in practice can contribute to democratic changes.

The theoretical point of departure is Critical Utopian Action Research and democratic changes in practice based on everyday life (bottom up). This is combined with a radical concept of democracy derived from Rancière, which emphasizes that liberation is not something we can do for others, but something that happens from an assumption of equality. We wish to present a critical perspective on understandings of democracy, which are oriented towards teaching others to participate, thus assuming that some people are not able to participate.

The focal point of the discussion is two research projects investigating children's participation at art museums and young people's participation in municipal health promotion initiatives. Through two examples, the article unfolds how the methodological choices applied in the empirical processes contribute to the analysis and the creation of democratic changes in practice.

Keywords

Action research, democracy, change of perspective, change of practice

Denne artikel sætter fokus på, hvordan forskning kan bidrage til nye demokratiske begyndelser ved at etablere et perspektivskift sammen med praksis, der åbner for nye forandringsstrategier. I de forskningsprocesser, som er baggrund for artiklen, har vi haft et særligt fokus på at etablere et perspektivskift i konkrete praksisfelter ved at skabe udveksling mellem bottom up (børn og unges perspektiver) og praksisfeltet (professionelle i velfærds- og kulturinstitutioner). Artiklen peger på, hvordan det at etablere perspektivskift er væsentligt, hvis demokratiske forandringer ønskes.

Forandring som grundvilkår

I danske velfærdsinstitutioner er forandringer et grundvilkår - der udvikles, omstilles, forbedres og optimeres konstant (Greve & Pedersen, 2017). Et centralt omdrejningspunkt i vor tids forandringer er inddragelse af brugere, borgere, patienter og pårørende, og borgerne ses som en vigtig ressource i udviklingen af velfærdspraksisser (Agger, 2015). Det ses i strategier om at sætte patienten i centrum på hospitaler (Holen, 2015; VIBIS, 2014) og i medborgerskabspolitikker i kommuner, skoler og på museer (Lundgaard & Jensen, 2014; Tortzen, 2017; Biesta, 2013). Denne borgerinddragelse italesættes ofte som demokratisk, men er samtidig også led i besparelser og

effektiviseringer. Man kan ligefrem tale om, at der er to modsatrettede og dominerende forståelser af borgerinddragelse: én der er orienteret mod effektivitet, og én der er orienteret mod demokratisk inddragelse og empowerment (Tortzen, 2017). Der er altså en tvetydighed i de måder, som vores velfærdsinstitutioner i praksis skal arbejde med brugerinddragelse på. En tvetydighed, der betyder, at den demokratiske dimension nedtones i forhold til den økonomiske dimension, når brugerinddragelse praktiseres (Ibid). Det er ikke overraskende, at inddragelse knyttes til økonomiske rationaler i en tid, hvor effektivisering præger de velfærdspolitiske dagsordener. På sundhedsområdet er 'mere sundhed for pengene' et velkendt opråb både i primær og sekundær sektor (Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse, 2015; Danske Regioner, 2017; Sundhedskartellet, 2003). At demokratiske forståelser af inddragelse og deltagelse træder i baggrunden, er der gode grunde til. Samtidig ser vi også en tendens til, at nogle forståelser af demokrati slet ikke kommer på dagsordenen. De danske aktionsforskere Nielsen og Nielsen argumenterer for, at der i forståelserne af inddragelse ikke blot ses en tvetydighed. De ser det som et skift, der er influeret af neoliberalisme: ” – *Democratisation has vanished from the dominating political and societal agenda, at least in a sense that transcends democracy as a formal – electoral and parliamentary – form of decision making*” (Nielsen & Nielsen, 2016, s.91). Altså et skift væk fra en opfattelse af demokrati som noget, der leves og gøres. I tråd med Nielsen & Nielsen fremhæver den hollandske uddannelsesfilosof Gert Biesta, at demokratisk praksis er udfordret, da brugerinddragelsen i dag er domineret af en orientering imod individuelle ønsker og behov i stedet for det kollektivt ønskværdige (Biesta, 2013).

Vi ser altså i dag, at man i velfærdsinstitutionerne er optagede af borgerinddragelse og deltagelse, men på måder, som ikke åbner for nye måder at agere institution eller borger på. Problemet herved er, at borgerinddragelse i dag ofte bliver på afgrænsede institutioners og systemers præmisser og ikke åbner for radikale demokratiske processer, hvor både systemer og aktører forandres gennem gensidige processer (Biesta, 2013; Delanty, 2003). Som konsekvens heraf ser vi en tendens til, at de uligheder, der eksisterer i samfundet, reproduceres inden for de igangværende forandrings- og deltagelsesstrategier (Sattrup, 2015; Lau, 2015). Så hvor stiller denne samfundsudvikling forskning, der er orienteret imod demokratiske praksisforandringer?

Aktionsforskning og demokrati som noget, der gøres

Vi er i artiklen optagede af, hvordan forskning kan bidrage til demokratisk praksisforandring i velfærds- og kulturinstitutioner. For at undersøge dette tager vi afsæt i aktionsforskningens grundlæggende pointe om forskningens dobbelte mål om at producere både forandring og viden gennem deltagelse (Duus, Husted, Kildedal, Laursen & Tofteng, 2012; Reason & Bradbury, 2008). I forskningsprocesserne lægger vi vægt på at skabe viden og forandring ved at forandre praksis sammen med praksis. Med et ærinde om at understøtte demokratiske forandringer er vi inspirerede af den kritisk-utopiske aktionsforskning, der netop interesserer sig for at skabe viden

og demokratiske forandringer i praksis (Nielsen & Nielsen, 2010; Nielsen & Nielsen, 2016). Men hvilke forståelser af demokrati er der tale om?

Vi tager afsæt i en radikal demokratiforståelse, der ser demokrati som noget flydende, der altid er åbent for nye måder at forstå og gøre demokrati på (Rancière, 2013; Nielsen & Nielsen, 2016). I tråd med den kritisk-utopiske aktionsforskning er vi optagede af, hvordan demokrati finder sted i hverdagslivet, altså ikke blot som en styreform, men mere som noget, der gøres og muliggør lighed (Nielsen & Nielsen, 2016). Vi er inspirerede af den franske filosof Jaques Rancières forståelse af demokrati som noget sporadisk, der opstår, når etablerede opfattelser af, hvem der kan deltage, og hvordan der skal deltages, udfordres (Rancière, 2013). Når Rancière forstår demokrati som sporadisk, bygger det på den forståelse, at enhver social orden er altinkluderende. Alle er inkluderet i en social orden enten i en position som ekskluderet eller inkluderet (Ibid.). Det centrale for Rancière er derfor, hvordan denne bestemte position som inkluderet eller ekskluderet udfordres i særlige handlinger. Det er disse sporadiske begivenheder, Rancière betragter som demokrati. Væsentlig for vores inddragelse af Rancière er hans betoning af en særlig forståelse af emancipation. Frigørelse er ifølge Rancière ikke noget, vi kan gøre for andre, men frigørelse er kun noget, vi kan gøre for os selv ved at handle på en antagelse om lighed (Rancière, 2013). Rancière uddyber, at når eksempelvis læring tager afsæt i ulighed (uligheden mellem lærer og elev), kan eleven selvfølgelig godt lære det, som læreren ved, men eleven bliver ikke 'emanceret', fordi læringssituationen er baseret på ulighed (Ibid.). Med denne emancipationsforståelse rejses en kritik af de demokratiforståelser, der er orienterede mod at lære andre at deltage, da de bygger på en antagelse om, at nogle ikke *kan* deltage – altså på en antagelse om ulighed. Rancières pointe er, at den ulighed, der etableres gennem opdeling i, hvem der kan deltage og hvem, der ikke kan, reproduceres. Emancipation fordrer derfor lighed som afsæt, altså at man handler på en antagelse om lighed – som eksempelvis, da en kvinde stillede op til et folkevalg, selv om kvinder ikke havde rettigheder til hverken at stemme eller opstille, og kvinden derved gennem sin handling synliggjorde uligheden og dermed handlede på en antagelse om lighed (Ibid.; Biesta, 2013). Når vi undersøger, hvordan forskning kan bidrage til demokratisk praksisforandring, er det med afsæt i Rancières demokratiforståelse¹. Men hvad betyder denne demokratiforståelse for forandringerne i praksis?

Forandring gennem perspektivskift

Nielsen & Nielsen argumenterer for, at aktionsforskning har andre grundvilkår i dag end i 1960'erne, hvor Nielsen og Nielsen udviklede deres kritisk-utopiske aktionsforskning. Grundvilkår, som betyder, at aktionsforskningens rolle forandres, da

1 En videre udfoldelse af koblinger mellem anden kritisk-utopisk aktionsforskning og Rancières demokratibegreb ligger uden for denne artikels rammer. Se evt. Sattrup (2015) for en bredere udfoldelse af demokratibegrebet.

forandringsagendaerne i samfundet ikke længere fokuserer på lighed og demokrati: *"Its (aktionsforskningens) potential democratic horizon is not in the same way as earlier something immanent, a more or less latent dimension that could be expected emerging, taking form, if the concrete ideas and initiatives would just have the possibilities of being unfolded and to some degree realised"* (Nielsen & Nielsen, 2016, s.78). Da den demokratiske agenda ikke længere er allestedsnærværende, må aktionsforskningens rolle i forhold til demokratisk praksisforandring forandres. For hvis der ikke er et demokratisk potentiale, der kan udfoldes som forandringsstrategi, må forandringerne ændre karakter, og måske handler det i dag i højere grad om at stoppe op og reflektere over de igangværende forandringer (Nielsen & Nielsen, 2016).

I forlængelse af Nielsen og Nielsens pointe vil vi i artiklen argumentere for, at et væsentligt afsæt for demokratisk aktionsforskning er at fastholde, at vidensproduktion og demokratiske forandringer sker ved at ændre på den eksisterende praksis. Ikke ved at tilpasse sig praksis, men ved netop at stoppe de forandringer, som er i gang, og installere et andet perspektiv, som kan skabe et nyt afsæt for praksis. Det perspektivskift, som vi skriver frem, handler om at afprøve og teste, hvad praksis bliver til, og hvor der er mulighedsrum for praksis, når børn og unges perspektiver udveksles med en konkret praksis. Med denne forståelse af perspektivskift bliver det aktionsforskningens ærinde at forsøge at etablere rum for, at børn og unges perspektiver kan indgå i de eksisterende praksisser, uden at man giver køb på de demokratiske forståelser. Hvor den kritisk-utopiske aktionsforskning er kendetegnet ved at udvikle praksis gennem etableringer af frirum uden for den eksisterende praksis, er vi i disse forskningsprojekter mere optagede af, hvordan vi kan udvikle praksis ved at lade børn og unges perspektiver møde eller udfordre den eksisterende praksis. Vi forsøger derfor at argumentere for et rum, som godt nok er anderledes og mere frit end den eksisterende praksis, men som netop skal ses i sammenhæng med den eksisterende praksis i forsøget på at skabe demokratiske forandringer i praksis.

Aktionsforskningens forandringsbidrag orienteres med dette afsæt mere mod at skabe viden om handlemuligheder end mod implementering af hurtige 'nu og her'-løsninger i praksis (Ahrenkiel og Nielsen, 2012). Artiklen placerer sig herved i forlængelse af Nielsen & Nielsens pointer om at stoppe op (Nielsen & Nielsen, 2016). Den giver et bud på, hvordan det at arbejde metodologisk med perspektivskift sammen med praksis kan være en måde, hvorpå forskning kan bidrage om ikke til praksisforandringer forstået som nye konkrete tiltag så til nye demokratiske begyndelser forstået som nye opmærksomheder og forståelser i praksisfeltet. Artiklen vil udfolde, hvordan der i forskningsprocesser kan arbejdes med disse forståelser af perspektivskift teoretisk og metodisk, og hvordan de metodologiske valg kan åbne for nye demokratiske begyndelser i praksis. For at underbygge de særlige potentialer ved og rækkevidden af at arbejde med perspektivskift som en måde at bidrage til demokratiske forandringer på udfolder vi to eksempler, som tilsammen afspejler dimensioner på et strukturelt og et professionelt niveau i relation til demokratiske praksisforandringer. De to eksempler er hentet fra to forskellige forskningsprojekter, hvor vi har arbejdet med henholdsvis

unges deltagelse i kommunale sundhedsfremmeinitiativer (Lau, 2015) og børns deltagelse på kunstmuseer (Sattrup, 2015). Disse nedslag ser vi som eksempler på forskningsprojekter, der på forskellig vis forsøger at udvikle praksis i en mere demokratisk og inkluderende retning.

Det praksisnære som omdrejningspunkt for perspektivskift

I begge forskningsprojekter var vi optagede af, hvordan forskning kunne bidrage til en lokal demokratisk praksisforandring på kunstmuseer og i kommunal sundhedsfremme. Altså et forandringsperspektiv, som har det professionelle og praksisnære felt i fokus². Det er her, vi har haft vores empiriske omdrejningspunkt, og her, vores forskningsprojekter tilsigter at understøtte demokratiske forandringer. Vi har hermed været mindre optagede af at bidrage til forandringer, som direkte relaterede sig til de konkrete børn og unge, der deltog i vores forskningsprojekter. I forskningsprojekterne interesserede vi os for, hvordan perspektiver fra netop børn og unge kunne styrke demokratiske forandringer i lokale professionelle praksisser. Fokus var altså på at forandre praksis. For at understøtte det lokale forandringsperspektiv har vi i forskningsprocesserne vægtet empiriske processer, som kunne bringe børn og unges perspektiver i dialog med professionelles på kunstmuseer og i kommunal sundhedsfremme.

Perspektivskift som forandringshorisont knytter dermed an til at skifte perspektiv sammen med praksisfeltet. Herunder er en væsentlig dimension også at give stemme til børn og unge, men vores primære interesse har været at skabe viden og forandringer ved at forandre praksisfeltet. Vi er her særligt inspirerede af 'forskningsværkstedet' (Nielsen og Nielsen, 2010), hvor en væsentlig dimension netop er at skabe udveksling og diskussion mellem bottom up (utopiske udkast) og en praksishorisont. Pointen er her, at det ikke er nok at kende til børn og unges perspektiver for, at eksempelvis en kommunal praksis skal kunne skabe forbindelser til konkrete initiativer. For at få viden om, hvordan disse forbindelser kan skabes, bør man at opstille platforme, som sætter en ramme, der interesserer sig for og forsøger at skabe disse forbindelser. Ved at forske i dette bindeled skabes udsyn fra et sted, hvor børn og unges perspektiver og professionel praksis mødes og måske åbner for nye forståelser. Hanne Warming viser, hvordan netop det at arbejde med et nyt perspektiv i mødet mellem unge og professionelle – afvigelse som en potentiel ressource – åbner for nye forståelser og praksisser (Warming, Fjordside & Lavaud, 2017). Det er i forlængelse af disse forståelser, vi arbejder med perspektivskift som demokratisk forandringsstrategi.

2 Vi ser det praksisnære som en sammenhæng af forskellige perspektiver, der har betydning for de praktiske håndteringer i forskellige velfærdsinstitutioner. Herved ser vi ikke de politiske, strategiske, ledelsesmæssige og professionelle perspektiver samt brugerperspektiver som adskilte, men som sammenhængende, og vi har en særlig interesse for at skabe viden i dette samspil, hvor der også vil være sammenstød mellem for eksempel de unges perspektiver og de sundhedsprofessionelles agenda i forhold til at skabe lighed.

Gennem eksemplerne vil vi i det følgende vise, hvordan vi gennem teoretiske og metodiske greb har arbejdet med perspektivskift gennem etablering af møder, hvor de professionelle perspektiver møder børne- og ungeperspektiver.

Det første eksempel er forskningsprojektet 'Jeg vil bare ha' et fucking liv. Et eksemplarisk studie mellem unge i en gråzone og kommunale sundhedspolitikker. Om at gentænke sundhedsfremmedagsordenen i relation til ulighed i sundhed', der er inspireret af kritisk-utopisk aktionsforskning (Lau, 2015), hvor genstandsfeltet er unges deltagelse i kommunal sundhedsfremmepraksis. Eksemplet viser, hvordan forskningsprojektet etablerede et perspektivskift ved at bruge unges perspektiver som afsæt for praksisforandringerne. Herved rejses en strukturel kritik af de eksisterende rammesætninger af sundhedsfremmearbejdet, og der peges på nye strukturelle opmærksomheder. Det andet eksempel 'Jamen hvad skal jeg kigge efter? – En undersøgelse af hvordan kunstmuseer muliggør børns medborgerskab' er informeret af Rancière og handler om børns deltagelse på kunstmuseer. Her er fokus at vise, hvordan Sattrup (2015) gennem valg af metode og inddragelse af de museumsprofessionelle kom tæt på en konkret praksis og herigennem åbnede for nye perspektiver på og potentialer for demokratisk forandring.

Gennem de to eksempler udfolder artiklen samlet centrale dimensioner relateret til de metodologiske pointer ved at arbejde med perspektivskift, der både rækker ind i og ud over den kritisk-utopiske aktionsforskning og dermed har relevans for et bredere felt af forskning, der har et ærinde om demokratiske praksisforandringer.

Eksempel på perspektivskift som en strukturel kritik

Vi vil først vise, hvordan et forskningsprojekt informeret af den kritisk-utopiske aktionsforskning kan arbejde med perspektivskift som et eksempel på, hvordan udveksling af bottom up-perspektiver med praksis kan skabe viden, som kan understøtte demokratiske forandringer.

I Laus projekt (2015) blev hovedfiguren 'det gode liv' installeret som omdrejningspunktet for praksisforandringerne i kommunal sundhedsfremme. Den teoretiske ramme var her informeret af en hverdagslivsorientering, hvor betydning og mening i relation til sundhed skabes i den livssammenhæng, som dannes i menneskers hverdag (Nielsen, 1997; Nielsen og Nielsen, 2007). Lau valgte i sit forskningsprojekt unge i en gråzone³ som empirisk nedslag på 'det stykke hverdagsliv', som i udgangspunktet skulle 'forbindes' med kommunal sundhedsfremmepraksis. Med dette afsæt for at undersøge mulighederne for praksisudvikling sker et skift for den pågående

---

3 Betegnelsen 'unge i en gråzone' er valgt for at illustrere, at der er tale om unge, der har vanskeligt ved at tage vare på eget liv, trivsel og sundhed. De unge er fra ca. 16 år til 25 år. Det er unge, som står mellem (eller uden for) folkeskolen og en ungdomsuddannelse. De unge befinder sig i en gråzone set fra systemets og institutionernes side, da de professionelle har vanskeligt ved at nå og inkludere de unge i deres praksisser.

sundhedsfremmepraksis. Det var et forsøg på at flytte forandringsperspektivet væk fra de institutionelle og politiske rammesætninger for sundhedsfremmearbejdet og hen imod et bottom up-perspektiv. Som vi vil vise, afstedkom figuren 'det gode liv' på den ene side en forstyrrelse for den pågående sundhedsfremmepraksis, som aktuelt arbejdede i en anden retning, men på den anden side bidrog den også med en nødvendig abstraktion, som potentielt kunne åbne for nye begyndelser og opmærksomheder i praksis.

Et dobbelt fokus på unge og praksis

I den konkrete forskningsproces fastholdtes en dobbelthed mellem bottom up og det praksisnære. Det viste sig ved, at Lau, inspireret af 'fremtidsværkstedet' (Jungk & Müllert, 1998), på den ene side interesserede sig for konkretiseringen og nuanceringen af bottom up-perspektivet fra de unge gennem formulering af de unges kritik og utopi og på den anden side, inspireret af 'forskningsværkstedet' (Nielsen og Nielsen, 2010), havde fokus på at få forståelse for mulighedsrummene i kommunal sundhedsfremmepraksis ved at skabe dialog mellem de unges perspektiver og praksis. Ved at forske i denne dobbelthed blev der skabt udsyn fra et sted, hvor de unges perspektiver fra hverdagslivet ('det gode liv') og professionel praksis møder hinanden og måske støder sammen. Med inspirationen fra 'forskningsværkstedet' var fokus på udveksling og diskussion af de utopiske fremtidsudkast mellem de unge (deltagerne i fremtidsværkstedet) og en realiserings- og handlingsrettet horisont (mødet med eksisterende professionelle praksisser).⁴ Denne udveksling mellem perspektiver fra hverdagslivet (de unge) og samfundet (den kommunale praksis) har netop til hensigt at skabe indsigt i de transformative praksisforandringer (realiseringsdimensioner). Konkret udmøntede det sig i forskningsprocessen metodisk i forskellige dialoger og diskussioner – uformelle samtaler, interviews, møder og workshops inspireret af 'fremtidsværkstedet' og 'forskningsværkstedet' – med unge⁵, professionelle og ledere⁶ hver for sig.

Det særlige, som skal fremhæves her, er ikke de konkrete praktiske elementer eller sociale processer i de forskellige møder og samtaler, men derimod hvilke forandringer og opmærksomheder, som perspektivskiftet i forhold til figuren 'det gode liv' bidrog til i sundhedsfremmepraksis.

4 For yderligere indsigt i inspirationen fra fremtids- og forskningsværkstedet se Lau (2015).

5 Lau etablerede et samarbejde med byens produktionsskole og fik herigennem kontakt til de unge, som deltog i forskningsprocessen.

6 Medarbejdere og ledere, som deltog i forskningsprocessen, var i begyndelsen personalet i sundhedsafdelingen og sundhedscentret. Senere blev også praksisaktører fra flere andre fagområder og institutioner i kommunen og lokalsamfundet inddraget.

Sundhedsfremmepraksis kan ikke rumme de unge

Gennem inddragelsen af de unge blev det tydeligt, at den nuværende sundhedsfremmepraksis i meget begrænset omfang kunne stille noget op inden for de eksisterende rammesætninger. I sundhedscentret, som var den institutionelle ramme for sundhedsfremmearbejdet, havde sundhedskonsulenterne ikke kontakt til de unge. De ville gerne kunne tilbyde indsatser for de unge og ønskede at udvikle deres sundhedsfremmepraksis, så de unge kunne deltage. Til et møde, Lau havde med personalet i sundhedscentret, hvor de talte om udfordringer og muligheder for, at praksis kunne nå de unge, spurgte en sundhedskonsulent: *"Skal vi så lave gruppeforløb eller individuelle indsatser for de unge?"* Dette udsagn illustrerer den tvingende nødvendighed i og interesse fra praksis for at finde konkrete svar, som kan omsættes til handlinger hurtigst muligt. Det afspejler også, at sundhedskonsulenternes praksisudviklingshorisont guides af administrative og institutionelle rammer, hvor de unge på daværende tidspunkt ikke indgik. Men sundhedspersonalet vidste ikke, hvad de skulle gøre for at nå ud til de unge eller få de unge i tale. Derfor skabte figuren 'det gode liv' en nødvendig forandring for sundhedsfremmepraksis, hvis hensigten om at kunne inddrage de unge i praksis skulle imødekommes. Denne insisteren på at konkretisere 'det gode liv' ud fra de unges perspektiv – og udveksle det perspektiv med praksisfeltet kan ses som en vigtig dimension i arbejdet med demokratiske forandringer i kommunal sundhedsfremmepraksis.

Gennem forskningsprocessen, hvor der sideløbende blev inddraget unge, sundhedskonsulenter og ledelse blev det klart, at selvom personalet i sundhedscentret ønskede og forsøgte at igangsætte indsatser for de unge, så begrænses de professionelles handlerum af de strukturelle handleanvisninger, som rammesatte sundhedsfremmepraksis i kommunen, og som ramte helt ved siden af de unges aktuelle orienteringer og livsbehov.

Via det empiriske arbejde med de unge på produktionsskolen⁷ fik Lau indsigt i, at de unge på trods af meget forskellige konkrete orienteringer og ønsker alligevel også gav udtryk for en grundlæggende kollektiv tematik. *"Jeg vil bare ha' et fucking liv"*, sagde en af de unge fyre til et af de møder, som Lau holdt med en gruppe unge. De unge oplevede at stå uden for samfundet og efterspurgte at blive set og mødt som myndige samfundsborgere og få konkrete muligheder for at indgå i fællesskaber. Ved at blive mødt med interesse for deres aktuelle orienteringer samt oplevelse af problemer og livsbehov kan de leve et almindeligt liv (i forhold til fx uddannelse, job, bolig, kærester, venner og fritidsinteresser) og herigennem også forebygge sundhedsproblemer. Det kan

7 Produktionsskoler tilbyder aktiviteter og undervisningsforløb baseret på praktisk arbejde og produktion for unge mellem 16-23 år, som ikke deltager i en ungdomsuddannelse eller har et job. På den konkrete produktionsskole foregår undervisningsforløb på værksteder med linjerne: kreativt værksted, skov-natur og gartneri, træ, bygge og anlæg, køkken, maler, metal og motor samt sundhed, krop og stil. Desuden tilbydes mere overordnede afklarings- og undervisningsforløb for de unge.

på den ene side synes banalt og basalt, men ikke desto mindre er det en grundlæggende mangel, som de kommunale sundhedsfremmeinitiativer ikke kunne udbedre.

Et eksempel er, at sundhedskonsulenterne velmenende forsøgte at etablere et samarbejde mellem medarbejdere og de unge på produktionsskolen om at implementere rygestopkurser. Sundhedskonsulenterne var på den ene side klar over, at *”de unges problemer og behov skal ses anderledes og bredere”* (udsagn fra møde med sundhedskonsulenterne). På den anden side var de forpligtiget til at udvikle praksis ud fra sundhedsstyrelsens guidelines, der her var en del af et satspuljeopslag⁸, som rammesatte de unges deltagelsesmuligheder i relation til rygning. Pointen med eksemplet her er ikke at underkende, at rygning kan være en relevant sundhedsmæssig problemstilling i relation til unge, men nærmere at pege på, at man i forsøget på at få unge til at deltage i (for dem) meningsfulde aktiviteter fokuserer på fysiske helbreds faktorer og ikke det, de professionelle godt ved, at de unge efterspørger. Pointen er derfor nærmere, at der i de deltagelsesmuligheder, som blev givet i kommunal sundhedsfremme, skete en reproduktion af snævre sundheds- eller systembårne tematikker, og at de unges muligheder for at deltage i aktiviteter og fællesskaber, som rækker ud over de offentlige institutioner, ikke kunne rummes.

De deltagelsesmuligheder, de unge efterspurgte, udfordrede de kommunale og institutionelle rammer for sundhedsfremme. Perspektivskift i forhold til at forholde sig til figuren ’det gode liv’ skabte en forstyrrelse i praksis, men der kunne ikke stilles noget op inden for den aktuelle rammesætning. Med denne viden ville det derfor være absurd at afsøge mulighedsrummet for praksisudvikling inden for de eksisterende administrative rammer for sundhedsfremmearbejdet. Det blev nemlig klart, at den pågående sundhedsfremmepraksis forsøgte at udvikle initiativer inden for de eksisterende rammer, men at disse blev defineret af yderst snævre sundhedsperspektiver, som ikke imødekom de unges aktuelle behov.

Udvidet forståelse af sundhedsfremmepraksis

I forskningsprocessen udvidede Lau derfor forståelsen af sundhedsfremmepraksis. Hvor praksissen i udgangspunktet var forankret i sundhedsafdelingen og det kommunale sundhedscenter, blev nu også medarbejdere og ledere på tværs af fagområder og institutioner i kommunen og i lokalsamfundet inddraget i forskningsprocessen.⁹ Dette kan ses som en forandring af genstandsfeltet og som et forsøg på at imødekomme en bred forståelse af de unges perspektiver og skabe udveksling mellem figuren ’det gode

8 Satspuljer finansierer tidsbegrænsede projekter (midlertidige finansieringer), som har fokus på udsatte samfundsgrupper. Den danske regering beslutter årligt hvilke områder, som kan modtage økonomisk støtte, og Sundhedsstyrelsen fastsætter det mere præcise indhold i projektbeskrivelserne, som kommunerne skal adressere i deres ansøgninger.

9 Ud over sundhedsafdelingen og herunder sundhedspleje og sundhedscenter inddrages kommunens socialpædagogiske indsatser for unge, SSP, Ungdommens Uddannelsesvejledning, Stofrådgivningen, et socialpsykiatrisk tilbud, udviklingsafdelingen, frivilligcentret og produktionsskolen.

liv' og en praksishorisont, som søger efter mulighedsrum i praksis på tværs af forskellige institutioner i lokalsamfundet.

Ved de dialogmøder, som rammesatte dialogen og diskussionerne med og på tværs af fagligheder og institutioner, viste det sig, at flere af de involverede aktører mødte hinanden for første gang. Gennem samtaler og møder viste det sig, at de involverede praksisaktører på den ene side var bekendte med de unges behov og ønskede at adressere dem, men omvendt blev det tydeligt, at initiativer, som støttede de unge i at deltage i det almindelige liv (uden for de offentlige institutioner), ikke var forankrede i praksis, og at ingen professionelle havde det formelle ansvar. Både medarbejdere og ledere havde erfaringer med projekter og indsatser, som tog afsæt i de unges behov, men oplevede (på linje med de unge), at når projektmidlerne var brugt, skulle praksis indpasses i de administrative og institutionelle dagsordener, hvor sammenhæng og kontinuitet på tværs med afsæt i de unges aktuelle orienteringer ikke kunne fastholdes. Der eksisterede med andre ord ikke en praksis, som der kunne knyttes an til. Der kan i forlængelse heraf peges på en svaghed inden for forskellige institutioner og praksisser, som ikke kan rumme disse unge, hvis problemer og behov ikke matcher systemets eller institutionens muligheder (Lau, Delica og Andersen, 2017).

Potentielle nye begyndelser gennem strukturelle ændringer

På trods af at Lau i forskningsprojektet var orienteret mod at finde åbninger og muligheder i praksis for unges demokratiske deltagelse i sundhedsfremmepraksis, bliver hovedbudskabet her en strukturel kritik af de eksisterende administrative og politiske strukturer, som rammesætter sundhedsfremmearbejdet. At udvide mulighedsrummene for demokratiske begyndelser i sundhedsfremmepraksis kræver en radikal nytænkning af sundhedsfremmestrategierne, såvel kommunalt som nationalt.

I den empiriske proces kan man sige, at Lau har haft figuren 'det gode liv' med på rejse i forskellige interaktioner med praksisaktører. Dette ser vi som et eksempel på en vigtig dimension for at starte praksisforandringerne i hverdagslivet. Ved at inddrage de unges perspektiver sættes gang i en forandring af sundhedsfremmepraksis. Ved at flytte afsættet for forandringerne fra sundhedsafdelingen til at gå på tværs af institutioner påpeges en opmærksomhed for praksis, der potentielt kan skabe forbindelser til figuren 'det gode liv'. Men de konkrete mulighedsrum i praksis udebliver, da der ikke er en praksis centreret om 'det gode liv', og da de forbindelser og samarbejder, som påpeges af de unge og de professionelle, er vanskelige at etablere inden for de aktuelle rammesætninger af sundhedsfremmearbejdet. Bidraget bliver derfor en ny opmærksomhed på de manglende deltagelsesmuligheder for unge og en strukturel kritik.

Eksempel på perspektivskift som ny opmærksomhed i praksis

Hvor første eksempel viste, hvordan perspektivskift som teoretisk indgang åbnede for nye forståelser og demokratiske begyndelser på et strukturelt plan, vil vi med det næste eksempel vise, hvordan perspektivskift kan etableres gennem et metodisk valg og i tæt samspil med en konkret praksis på museer, samt hvordan det bidrager til at se

nye demokratiske potentialer i praksis. Vi vil kort præsentere, hvordan Sattrup arbejdede med perspektivskift gennem sit valg af metode: deltagerobservationer fra en position som 'mindst mulig voksen'. Derefter vil vi vise, hvordan metoden bidrog til at etablere nye perspektiver på den museale praksis og åbnede for nye demokratiske potentialer i praksis.

Perspektivskift gennem deltagerobservationer

Informeret af Rancière undersøgte forskningsprojektet kunstmuseers demokratiske rolle i de særlige situationer, hvor børn besøger museer og deltager i undervisningsforløb. Sattrups ærinde var at få kendskab til børneperspektiver samt at lade børneperspektiver informere de professionelle og derigennem bidrage til praksisforandringer.

Inden for barndomsforskning er en optagethed af børneperspektiver central, men ofte er vores viden om børneperspektiver baseret på voksnes syn på børn, hvilket har rejst en diskussion om, hvorvidt det er muligt fra et voksent perspektiv at identificere børns behov, og hvad der er det bedste for dem (Warming, 2011). I forlængelse af denne kritik foreslår Warming mfl. deltagerobservation med en rolle som 'mindst mulig voksen'. Warming udvikler en måde at foretage reflektive deltagerobservationer på ved at indtage en ny position – altså en position som 'mindst mulig voksen'. Deltagerobservationer fra en sådan position fordrer, at man som forsker fraskriver sig de pligter og privilegier, der hører med til voksenrollen, og forsøger at deltage på lige fod med børn (Warming, 2011; Warming, 2005). Ved at deltage sammen med børnene i undervisningssituationer fik Sattrup som forsker mulighed for at tillægge både børnenes ytringer og handlinger mening, samtidig med at egen deltagelse åbnede for nye måder at se og forstå børnenes ageren på (Sattrup, 2015).

Informeret af aktionsforskningens dobbelte mål om både at skabe praksisforandring og producere viden inddrog Sattrup de museumsprofessionelle i dataproduktionen. De museumsprofessionelle foretog ligesom Sattrup deltagerobservationer fra en konstrueret position som 'mindst mulig voksen', og herigennem fik både Sattrup og de museumsprofessionelle nye perspektiver på museumsundervisning. En af de museumsprofessionelle beskriver, hvordan deltagerobservationer fra en konstrueret position som 'mindst mulig voksen' var en øjenåbner: *"Jeg blev under forløbet meget opmærksom på den store forskel, der er i oplevelsen af undervisningssituationen for den enkelte elev og så undervisningssituationen set fra museumsunderviserens eller klasselærers perspektiv."*¹⁰ Metoden gjorde det muligt for Sattrup og de museumsprofessionelle at få øje på noget andet, end det de kendte fra et underviserperspektiv. De blev bl.a. under deltagerobservationerne optaget af de situationer, der ligger uden for eller imellem de konkrete undervisningssituationer. De blev opmærksomme på, at undervisning på kunstmuseer ikke blot består af en række 'ophold' ved fx værker eller i værksteder,

10 Museumsprofessionel efter deltagerobservationer fra en position som 'mindst mulig voksen'.

hvor undervisningen faciliteres, men også består af det, Sattrup betegner som 'mellemrum'. Det er situationer, der opstår, når eleverne går fra et 'ophold' ved et værk til et andet eller befinder sig mellem to opgaver (Sattrup, 2015). I de igangværende forandringsstrategier arbejdede museerne entydigt med at demokratisere de konkrete undervisningssituationer i 'opholdene' gennem dialogbaseret undervisning og brugerinddragelse¹¹. Men under deltagerobservationer blev de professionelle og Sattrup også optagede af det, der lå uden for de konkrete undervisningssituationer 'mellemrum', som en vægtig del af undervisningsforløbene. 'Mellemrum' skal netop forstås i relation til 'ophold'. Altså ikke som et frirum fra den eksisterende praksis, men som situationer i den konkrete praksis, som adskiller sig ved at åbne for en bredere form for deltagelse. 'Mellemrum' skal derfor ikke erstatte 'ophold', men skal i stedet ses som situationer, der udvider deltagelsesmulighederne og udfordrer de begrænsninger, der finder sted i 'ophold'.

Herved blev der åbnet for nye måder, hvorpå man kan forstå og udfolde museumsundervisningens demokratiske potentiale, for måske er det ikke 'opholdene' ved værkerne, hvor museumsunderviserne faciliterer børnenes deltagelse, der har demokratisk potentiale, men snarere 'mellemrummene'. Det kan skyldes, at børn i de situationer, der ligger uden for den konkrete undervisning, kan deltage uden først at lære hvordan. Vi vil nedenfor vise, hvordan dette perspektivskift åbnede for at se nye demokratiske potentialer i praksis.

Nye demokratiske begyndelser i særlige situationer

I det følgende afsnit vises, hvordan 'mellemrum' som situationer adskiller sig fra de konkrete undervisningssituationer i 'ophold', samt peges på, hvordan 'mellemrum' har et særligt demokratisk potentiale, som ikke er kendetegnet ved museernes arbejde med deltagelsesstrategier eller dialogbaseret undervisning¹², men ved de museumsprofessionelles ikke-gøren. For at vise hvordan deltagerobservationerne gjorde det muligt at få øje på nye demokratiske begyndelser, der brød med de igangværende forandringer, inddrager vi et eksempel fra et undervisningsforløb med en 2. klasse ved videoinstallationen 'Looking for 4-leaf clovers' af Nikolaj Recke på et kunstmuseum¹³. Eksemplet illustrerer, hvordan eleverne skal og kan deltage i den konkrete undervisningssituation (ophold), men også hvordan børnene deltager uden

11 For yderligere præciseringer se (Hein, 2012; Dysthe, Bernhardt og Esbjørn, 2012; Villumsen, Ruugard og Sattrup, 2014).

12 Implementering af brugerinddragelse og dialogbaseret undervisning er nogle af de forandringer, der finder sted i det museale felt.

13 Videoværket er installeret i et rum, skabt af grønne forhæng. Videoen projiceres på et stort lærred på gulvet og forestiller en kløvermark. Værket adskiller sig fra de fleste kunstværker ved at måtte berøres. Se illustrationer i Sattrups afhandling: www.arken.dk/wp-content/uploads/2015/12/ph.d.-afhandling-lise-sattrup.pdf (Sattrup, 2015).

for undervisningssituationen (mellemrum), og det peger dermed på nye demokratiske potentialer i praksis.

Inden den konkrete undervisning ved værket startede, var eleverne allerede i gang med at undersøge værket. Det gjorde de både ved at røre ved projektionen og ved at eksperimentere med, hvordan projektionen ramte deres kroppe og dannede nye billeder. Vi ser dette som en måde hvorpå, eleverne *undersøgte* værket uden for de konkrete undervisningssituationer og dermed i 'mellemrum'.

Da undervisningen startede, skulle børnene sidde rundt om værket og måtte ikke røre ved det. Museumsunderviseren (Hanne) havde bemærket elevernes optagethed af værket og sagde: *"I skal nok få lov til at komme ind i det [værket], men allerførst: hvad er det her?"*¹⁴ Eleverne gik med på opgaven og sagde, at videoen forestillede blade, og at de kunne se, at det var morgen, da der var dug på bladene. Hanne og eleverne talte om værket. Lidt efter sagde Hanne, at nu kan de komme ind på værket. Tre elever lagde sig ind på værket efter instruktioner fra Hanne; de lægger sig på ryggen og kigger op i projektoren. Herefter fortsætter dialogen.

Sattrup beskriver i sin feltnote, at flere elever, inden undervisningen startede (i mellemrummet), undersøgte værket ved at røre ved det, men også ved at eksperimentere med, hvordan projektionen rammer deres kroppe og derved muliggør nye billeder. Dette ses som en anden måde at opleve på, end den der muliggøres i den konkrete undervisning i 'opholdet', hvor eleverne først skulle sidde omkring værket og se på det og efterfølgende skulle ligge på det.

I ovenstående eksempel vises, hvordan tre forskellige former for deltagelse muliggøres:

- 1) En kropslig undersøgelse af værket (elever undersøger værket med alle sanser), inden undervisningen starter (mellemrum).
- 2) En visuel undersøgelse af værket (elever ser på værket fra en given position) og taler med museumsunderviseren (ophold).
- 3) Ingen undersøgelse, da eleverne ikke kan se eller på anden vis sanse værket (ophold).

Men handler dette om forskellen mellem at deltage fysisk og at se? Eller hvad handler det om? Rancière udfordrer adskillelsen mellem at deltage og se, da han påpeger, at det at se også er at deltage. Han viser os, at denne sondring mellem at deltage og se bygger på forestillinger om, hvem der kan se, og hvem der ikke kan se og derfor må deltage i stedet (Rancière, 2000). Men informeret af Rancière, hvordan kan vi så forstå casen?

Situationen i 'mellemrummet' viser, hvordan elever undersøger værket på forskellige måder. Her er det at opleve ikke afgrænset til noget, man først kan, når man har

---

14 Uddrag af transskribering fra lydoptagelse den 11. dec. 2013.

lært, hvordan man skal opleve. Når eleverne eksperimenterer med deres egne skygger, så ser vi det som en måde, hvorpå de producerer nye billeder og nye betydningsmuligheder. Betydningsmuligheder, som ikke er baseret på en særlig 'rigtig måde' at se på kunst på. Under 'opholdet' sagde Hanne: *"I skal nok få lov til at komme ind i det [værket], men allerførst: hvad er det her?"*. Med denne besked tilkendegav Hanne ikke blot, at hun var opmærksom på elevernes interesse for at undersøge værket fysisk, men hun rammesatte også en rækkefølge. Først skulle eleverne tale om værket, mens de sidder rundt om det, og bagefter kan de undersøge værket fysisk. Herved etablerede Hanne en rækkefølge, hvor børnene først skulle lære, hvordan de skal se og bagefter deltage – i dette eksempel ved først at lære at se på kunst som en illusion på en kløvermark og derefter opleve illusionen om kløvermarken ved at lægge sig på projektionen.

Igennem deltagerobservationer fra en position som 'mindst mulig voksen' blev Sattrup og de museumsprofessionelle opmærksomme på 'mellemrum', og eksemplet her peger på, hvordan mellemrum har et demokratisk potentiale, da det er i 'mellemrum', børn har mulighed for at deltage uden først at lære, hvordan de skal deltage. Så selvom museumsprofessionelle arbejder med at udvikle 'ophold' gennem både dialogbaseret undervisning og forskellige deltagelsesformer, viser eksemplet her, at potentialet for demokratisk deltagelse – forstået som at deltage uden først at lære hvordan – ikke er til stede i den faciliterede dialog, men derimod uden for de konkrete undervisningssituationer.

Man kan sige, at forskningsprojektet har bidraget til at se nye demokratiske potentialer, men om det fører til konkrete praksisforandringer, står endnu uklart. Under dataproduktionen bad Sattrup en museumsunderviser om at udvide 'mellemrummene' – altså give børnene mere tid til at undersøge på egen hånd imellem de konkrete undervisningssituationer – da hun var interesseret i at undersøge disse situationer nærmere. Museumsunderviseren indvilligede, men påpegede samtidig, at hun så flere problematikker i det. Hun var bange for at skulle bruge meget tid på at få børnenes opmærksomhed igen, at skolelæreren ville betragte det som spild af tid, og endelig at børnene ville røre ved værkerne. Så selv om forskningsprojektet pegede på nye demokratiske potentialer i praksis, viser eksemplet her også, at det ikke er sikkert, at det fører til en prioritering af 'mellemrum' i praksis. Derfor betegner vi det som nye demokratiske begyndelser og peger på trods af den begrænsede praksisforandring på vigtigheden af at fastholde den demokratiske orientering, selvom bidraget til praksisforandringer bliver reduceret til nye opmærksomheder og mulige demokratiske begyndelser.

Demokratiske begyndelser gennem perspektivskift

Med afsæt i de to eksempler har vi vist, hvordan forskning, der er orienteret imod demokratisk praksisforandring, kan se ud i dag, og hvilke udfordringer en demokratisk praksisforandring møder i danske velfærds- og kulturinstitutioner. I begge eksempler blev de professionelle udfordrede af børne- og ungeperspektiver, der åbnede for at se

praksisfelterne på nye måder. Men det blev samtidig tydeligt, at forskningsprojekterne ikke bidrog til den igangværende praksisforandring (eksempelvis implementering af rygestop eller dialogbaseret undervisning). I stedet foreslår vi på baggrund af forskningsprojekterne at se problemstillingerne fra et andet perspektiv, som åbner for nye forståelser af institutionernes demokratiske potentiale. I Laus forskningsprojekt rejses der, med afsæt i ungeperspektiver, en strukturel kritik, da der i overensstemmelse med Nielsen & Nielsens pointe ikke ses et demokratisk potentiale i den aktuelle praksis. En demokratisk forandring kræver derfor strukturelle ændringer, men en opmærksomhed på alle aspekter af de unges liv kan måske netop åbne for nye begyndelser? I Sattrups forskningsprojekt bliver det gennem deltagerobservationerne og med inspirationen fra Rancière muligt at få øje på demokratiske potentialer i den konkrete museale praksis – dog ikke i den konkrete undervisning, som museerne er i gang med at forandre, men i stedet i de situationer, der opstår mellem opgaver eller øvelser ved værker (mellemrum). Ved at inddrage de museumsprofessionelle i selve dataproduktionen bidrager forskningsprojektet til et perspektivskift hos de professionelle i den konkrete praksis, så de professionelle får øje på, hvordan de situationer, der ligger uden for den konkrete undervisning, har værdi. En opmærksomhed, der er væsentlig i forhold til at åbne for nye demokratiske begyndelser.

Begge eksempler peger på, at de igangværende forandringsprocesser i de to felter reproducerer den ulighed, de ønsker at nedbryde. Informeret af børneperspektiverne peger Sattrup eksempelvis på situationer, der ligger uden for den konkrete undervisning (mellemrum), som potentielle rum for børns demokratiske deltagelse. Lau peger på vigtigheden af at skabe mulighed for de unges reelle deltagelse ved at skifte perspektiv fra at se de unge som nogle, der først skal lære at deltage i for eksempel sundhedstilbud eller uddannelse, til at se de unge som nogle, der allerede kan deltage og herved brede deltagelsesmuligheder ud til sociale sammenhænge og fællesskaber i det brede samfund. Forskningsprojekterne bidrager altså med nye perspektiver på ulighedsproblematikker i museers undervisning og kommunal sundhedsfremme og foreslår et perspektivskift – et skift fra at lære børn og unge at deltage til at se børn og unge som nogle, der *kan* deltage og kan lære heraf (Sattrup, 2015; Lau, 2016). Perspektivskiftet betyder, at børn og unges muligheder for deltagelse ikke skal ses som måder, hvorpå de skal tilpasse sig de eksisterende praksisser og sociale strukturer på museer og i institutioner inden for kommunal sundhedspraksis. I begge forskningsprojekter lå mulighedsrummene for den demokratiske deltagelse uden for de områder, som de pågående praksisser i kommunal sundhedsfremme og på kunstmuseer aktuelt orienterer sig imod.

Hvor efterlader perspektivskift praksis?

Begge forskningsprojekter var orienterede mod demokratiske praksisforandringer, men viste, hvordan de forandringer, der var i gang, reproducerede ulighed. Man kan sige, at der herved er en fare for, at forskningsprojekter som disse blot fører til

handlingslammelse i praksisfeltet. I Laus forskningsprojekt gav det for eksempel anledning til frustrationer i sundhedsfremmepraksis og spørgsmål som: *hvad skal vi så stille op? Det har vi jo ikke rammerne og strategierne til at praktisere!* En løsning kunne derfor være, at der må andre strategier til for, at praksis kan efterleve de deltagelsesmuligheder, som forskningsprojekterne peger på værdien af. En opmærksomhed på, hvordan de politiske og strukturelle niveauer understøtter praksis, kan være en del af svaret, men samtidig vil vi også sætte spørgsmålstegn ved, hvor dette svar efterlader det konkrete lokale praksisfelt. Sattrups forskningsprojekt gav på samme vis anledning til frustration hos de professionelle, da projektet ikke bidrog til de forandringer, der pågik i museerne. I begge forskningsprojekter har vi metodisk været orienterede mod at anvende greb, der både kunne give indsigt i børn og unges perspektiver og samtidig forsøge at skabe forandringer ved at lade disse perspektiver gå i dialog med de professionelle perspektiver. Gennem møder og samtaler (Lau) og deltagerobservationer (Sattrup) bidrog forskningsprojekterne løbende til, at de professionelle fik børne- og ungeperspektiver på deres praksis, og herved satte forskningsprojekterne en læreproces i gang, samtidig med at der blev produceret data (Nielsen & Nielsen, 2007).

Lau arbejdede for eksempel ved to dialogmøder med medarbejdere og ledere på tværs af kommunale fagområder med at koble de unges perspektiver med praksis- og ledelsesperspektiverne. Dette metodiske greb var inspireret af 'forskningsværkstedet' og gav anledning til, at de forskellige praksisaktører, som normalt ikke arbejdede sammen, udvekslede erfaringer med hinanden. Dette kan ses i tilknytning til at understøtte læreprocesser blandt de deltagende fra praksis (Nielsen & Nielsen, 2007). Men det gav især viden, der bidrog til undersøgelsen af dilemmaer og barrierer i det praktiske arbejde og i mindre grad anledning til at skabe muligheder i de konkrete praksisser. Man kan sige, at der i praksisfeltet ikke var et demokratisk potentiale, der kunne forløses (Nielsen & Nielsen, 2016), og at der derfor først skulle skabes nye begyndelser i praksis.

I Sattrups forskningsprojekt varetog de museumsprofessionelle deltagerobservationer fra et perspektiv som 'mindst mulig voksen', hvilket gjorde det muligt ikke kun for Sattrup, men også for de museumsprofessionelle, at tillægge situationer (mellemrum), der lå uden for de professionelle opmærksomhed, betydning. Her blev det faktisk - i modsætning til Nielsen og Niensens (2016) pointe - muligt at se nye demokratiske potentialer i praksis. Måske fordi Sattrup metodisk undersøgte praksis meget tæt på og måske også på grund af forskningsprojektets teoretiske inspiration fra Rancière. For måske kan et så radikalt demokratibegreb som det, vi finder hos Rancière, netop gøre det muligt at sondre mellem de forskellige deltagelsesformer og derigennem se potentialerne for demokratisk deltagelse?

Begge forskningsprojekter bidrog til, at de professionelle fik et nyt perspektiv på deres praksis, der potentielt kunne åbne for nye forståelser og handlinger. I Laus forskningsprojekt gav de metodiske greb inden for projektrammen begrænsede muligheder

for at understøtte de konkrete lokale forandringer. I Sattrups blev der løbende skabt anledninger til, at der blev åbnet for nye handlinger i museumspraksis. Men igen var der i begge forskningsprojekter ikke tale om bidrag i form af klare handlingsanvisninger, der kunne implementeres. Bidraget til praksisforandringerne var nye perspektiver, der kunne styrke en given opmærksomhed, som potentielt kunne føre til nye demokratiske begyndelser.

Demokrati som horisont

I forskningsprojekterne har de teoretiske afsæt skabt grundlaget for at insistere på at sætte demokrati som horisont for praksisforandringer i henholdsvis kommunal sundhedsfremme og museal praksis. Vi har i vores forskningsprojekter på forskellige måder givet stemme til børn på kunstmuseer og de unge i forhold til sundhedsfremmepraksis, og vi har dermed haft et bottom up-perspektiv som grundlag for praksisforandringerne. Børn og unges oplevelse af deres deltagelsesmuligheder informerer det professionelle felt, og netop denne udveksling kan potentielt skabe udgangspunktet for nye demokratiske begyndelser. Det ser vi som forandringer, der potentielt kan understøtte forandring af såvel borgere som institutioner. På baggrund af forskningsprojekterne argumenterer vi for at stoppe op og se kritisk på de aktuelle forandringer og derigennem åbne for nye perspektiver som en måde, hvorpå forskning kan give anledning til demokratiske forandringer i praksis. Herved fastholdes demokrati som horisont i forskningsprojekterne, men med den risiko, at den konkrete praksisforandring ikke finder sted. Vi har vist, hvordan vores valg af metodologi løbende etablerede nye perspektiver, som kan åbne for nye begyndelser. Centralt herfor er at skabe udveksling mellem bottom up og konkrete praksisser, hvilket kan skabe samspil og sammenstød mellem perspektiverne, som potentielt kan bidrage til praksisforandringer. Herved præciserer artiklen, hvordan vi forstår demokratisk praksisforandring som noget, der fordrer et perspektivskift. Et perspektivskift, der kan give anledning til nye demokratiske begyndelser, og som står i kontrast til stærke handlingsanvisninger.

Perspektivskift som nye demokratiske begyndelser

Et perspektivskift kan være anledning til nye demokratiske begyndelser, og heri ligger forskningens bidrag til at skabe transformative forandringer for både brugere og institutioner. At arbejde metodologisk med perspektivskift er vores bud på, hvordan den kritisk-utopiske aktionsforskning kan fastholde sin orientering imod både demokratisk praksisudvikling og vidensproduktion i en tid, der er kendetegnet ved en manglende demokratisk orientering. Dog skal perspektivskift ikke forstås som en stærk positiv forandringskraft, der kan rulles ud og implementeres bredt, men snarere som en vigtig opmærksomhed, der kan give anledning til konkrete demokratiske praksisforandringer. Herved kan perspektivskift måske netop være en måde at fastholde forskningens demokratiske ærinde på.

Vores afsæt er i den kritisk-utopiske aktionsforskning, og vores bidrag er særligt rettet imod forskningens ønsker om at bidrage til demokratisk praksisforandring. Med vores valg af eksempler og her særligt inddragelse af deltagerobservation som metode peger artiklen ikke blot på, hvordan perspektivskift kan ses som anledning til demokratisk praksisforandring i den kritisk-utopiske aktionsforskning, men rækker også ud over og ind i andre forskningsfelter, der er orienterede mod demokratiske praksisforandringer. For måske er arbejdet med metodologisk at installere perspektivskift i velfærds- og kulturinstitutioners praksis en måde, hvorpå forskning kan bidrage til nye demokratiske opmærksomheder og begyndelser? For mon ikke de metodologiske greb, som vi har arbejdet med i de to cases, kan bidrage til nye demokratiske begyndelser i praksis – ikke kun på museer og i kommunal sundhedsfremme – men også i andre institutioner, hvis ærinde er demokratiske forandringer?

Om forfatterne

Charlotte Bech Lau, ph.d. og ekstern lektor på Center for sundhedsfremmeforskning, IMT, Roskilde universitet. Charlotte undersøgte i sin ph.d.-afhandling betingelser for kommunale sundhedsfremmepraktisser i relation til et mål om lighed i sundhed gennem en undersøgelse på tværs af borger, professionelle og ledelsesperspektiver. Charlotte er fysioterapeut, cand. scient. soc. og ph.d. fra Center for sundhedsfremmeforskning på Roskilde universitet. Charlotte har gennem flere år arbejdet med undervisning og forskning på sundhedsfremmemiljøet på RUC.

Lise Sattrup, ph.d. og ekstern lektor på Materiel Kulturdidaktik, Aarhus Universitet. Lise undersøgte i sin ph.d.-afhandling kunstmuseers demokratiske rolle gennem en undersøgelse af undervisningssituationer på kunstmuseer. Lise er cand.pæd i billedkunst fra DPU og ph.d. fra Social Videnskab på Roskilde Universitet. Har gennem flere år haft ansvar for undervisning og formidling på ARKEN, Museum for Moderne Kunst.

Referencer

- Agger, A. (2015). Hvilke potentialer og udfordringer er der ved inddragelse af borgere i samproduktion af styring? *Politica*, 47(2), 185–201.
- Ahrenkiel, A. & Nielsen, B. S. (2012). Viden og forandring – uden quick fix. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 3, 34–41.
- Biesta, G. (2013). *Demokratilæring i skole og samfund*. Århus: Klim.
- Danske Regioner (2017). *Sundhed for alle. Vision for et bæredygtigt sundhedsvæsen*.
- Delanty, G. (2003). Citizenship as a learning process: Disciplinary citizenship versus cultural Citizenship. *Lifelong Education*, 22(6), 597–605.
- Duus, G., Husted, M., Kildedal, K., Laursen, E. & Tofteng, D. (2012). *Aktionsforskning – en Grundbog*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Dysthe, O., Bernhardt, N., & Esbjørn, L. (2012). *Dialogbaseret undervisning – Kunstmuseet som Læringsrum*. København: Unge Pædagoger.
- Greve, B. & Pedersen, A. R. (2017). *Reform og forandring – nye vilkår for ledelse og organisering*. Gyldendal Public.

- Hein, G. E. (2012). *Progressive Museum Practice*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Holen, M. (2015). Patientinddragelse som politik – hvordan blev det muligt og hvad bliver det til? *Gjallerhorn, Tidsskrift for professionsstudier: Sundhed og sundhedspolitikker i velfærdsstaten*, 37–47.
- Jungk, R. & Müllert, N. (1998). *Håndbog i fremtidsværksteder*. København: Politisk revy.
- Lau, C. B., Delica, K. N. & Andersen, H. L. (2017). *En håndholdt indsats. Praksisnære erfaringer fra Lolland-Falster — om potentialer og vanskeligheder ved indsatser, der understøtter sundhed, trivsel og udviklingsmuligheder i sårbare unges liv*. Roskilde Universitet.
- Lau, C. B. (2016). Demokratisk deltagelse for unge i en gråzone. *Dansk pædagogisk tidsskrift*, 3, 75–82.
- Lau, C. B. (2015). *Jeg vil bare ha' et fucking liv. Et eksemplarisk studie mellem unge i en gråzone og kommunale sundhedspolitikker. Om at gentænke sundhedsfremmedagsordenen i relation til ulighed i sundhed* (Ph.d. afhandling). Roskilde Universitet.
- Lundgaard, I. B. & Jensen, J. T. (2014). *Museer-, viden, demokrati og transformation*. København: Kulturstyrelsen.
- Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse (2015). *Nationalt kvalitetsprogram for sundhedsområdet 2015–2018*. Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse.
- Nielsen, B. S. (1997). Det eksemplariske princip. I: Weber, K., Nielsen, B. S. & Olesen, H. S. (Red.), *Modet til fremtiden – inspiration fra Oskar Negt* (s. 269–316). Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Nielsen, B. S., Nielsen, K. A., & Olsén, P. (2006). Deltagelse som kritik. I: Nielsen, H. K., & Horn, F. (Red.), *Kritik som deltagelse* (s. 219–240). Århus: Klim.
- Nielsen, K. A., & Nielsen, B. S. (2007). Social læring. Arbejdsformer og læreprocesanalysens opbygning. I: Nielsen, K. A. & Nielsen, B. S. (Red.), *Demokrati og naturbeskyttelse. Dannelse af borgerfællesskaber gennem social læring* (s. 21–42). København: Frydenlund.
- Nielsen, B. S., & Nielsen, K. A. (2010). Aktionsforskning. Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (Red.), *Kvalitative metoder – en grundbog* (s. 97–120). København: Hans Reitzel.
- Nielsen, B. S., & Nielsen, K. A. (2016). Critical Utopian Action Research. The Potentials of Action Research. I: Democratisation of Society. Hansen, H. P., Nielsen, B. S., Sriskandarajah, N. & Gunnarsson, E. (Red.), *Commons, Sustainability, Democratization: Action Research and the Basic Renewal of Society* (s. 74–106). New York and London: Routledge.
- Rancière, J. (2000). Om deling af det sanselige og om de forhold, den etablerer mellem politik og æstetik. *Kulturo*, 7(11), 75–80.
- Rancière, J. (2013). *Hadet til demokratiet*. København: Møller forlag.
- Reason, P. & Bradbury, H. (2008). *The SAGE Handbook of Action Research. Participative Inquiry and Practice*. London: Sage Publications.
- Sattrup, L. (2015). *Jamen, hvad skal vi kigge efter? En undersøgelse af hvordan kunstmuseer muliggør børns medborgerskab* (Ph.d. afhandling). Roskilde: Roskilde Universitet.
- Sundheds- og ældreministeriet (2016, 14. april). Satspuljeaftaler. Hentet 15. september 2017 fra <https://www.sum.dk/Puljer/Satspuljeaftaler.aspx>
- Sundhedskartellet (2003). *Sundhedscentre – nye veje til mere sundhed for pengene*. København: Dansk Sygeplejeråd.

- Tortzen, A. (2017). Samskabelse som fortælling og praksis – et kritisk blik på den aktuelle samskabelsesorden. *Uden for Nummer. Tidsskrift for forskning og praksis i socialt arbejde*, 34, 4-13.
- VIBIS (2014). *Inddragelse*. VIBIS
- Villumsen, S. B., Rugaard, D. J. & Sattrup, L. (2014). *Rum for medborgerskab*. København: Statens Museum for Kunst.
- Warming, H. (2005). Erkendelse gennem oplevelse: Når indlevelse ikke er mulig. Järvinen, M & Mik-Meyer, N. (Red.), *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv* (s. 145-169). København: Hans Reitzel.
- Warming, H. (2011). Getting under their skins? Accessing young children's perspective through ethnographic fieldwork. *Childhood*, 18(1), 39-53.
- Warming, H., Fjordside, S. & Lavaud, M. A. (2017). *Det dobbelte blik*. Akademisk Forlag.